

DIETARIS I MEMÒRIES DE LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA A LES DIÒCESIS DE TARRAGONA I TORTOSA

Eugeni PEREA SIMÓN

1. INTRODUCCIÓ

Aquells que vulguin acostar-se a la realitat polivalent d'una època i copsar el pensament de les persones des d'una certa intimitat i reflexió, tindran en els dietaris i llibres de memòries una excel·lent font de coneixements, la transcripció més directa i viva dels fets, sobretot si aquestes obres no han estat concebudes expressament per publicar. Aquest tipus de fonts solen contenir el batec de l'emoció primigènia, de l'espontaneïtat i d'una seqüenciació dels fets interessantíssima. Per altra banda, es tracta d'obres que mai no acaben de revelar-se del tot, ja que el temps en descobreix aspectes nous, detalls i referències, segons el ritme dels esdeveniments i de l'oportunitat històrica, de manera que són fonts sempre recurrents.

Des del punt de vista de l'anàlisi històrica cal separar —i així ho fem nosaltres— dietaris i memòries. Mentre que els primers presenten la transcripció directa, a vegades esquemàtica, de l'experiència viscuda en el dia a dia, els segons mostren els textos molt més elaborats —a vegades refent les notes prèvies d'un dietari— i *a posteriori*, de manera que el marc i les justificacions solen ser també més globals.

Els esdeveniments de la Guerra Civil espanyola (1936-1939) van generar força literatura d'aquest gènere, tant a Catalunya com a Espanya.

Elaborada per tot tipus d'autors, des de simples soldats o pagesos fins a intel·lectuals, polítics, eclesiàstics o escriptors,¹ la seva pluralitat ajuda a captar les distintes realitats d'un mateix succés i les raons que els motivaren.

¹La publicació de dietaris i llibres de memòries sobre aquest període bèl·lic és força nombrosa a Catalunya —des de distintes visions i posicions— i gairebé tots es van editar després d'iniciar-se la recuperació de les llibertats democràtiques, que arrenquen de l'Estatut d'autonomia de 1979. Recentment ha vist la llum l'obra *Literatura de la guerra civil. Memòria i ficció* (Quaderns de l'Institut. Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida, 2002), que inclou un repertori bibliogràfic exhaustiu sobre aquest gènere (pàgs. 261-353). N'ofereim una mostra raonada:

ALBA, Víctor: *Sísifi el seu temps. I. Costa avall*. Laertes. Barcelona, 1990. Més que no pas de records i de vivències personals l'autor defineix aquesta obra de "memòria d'una generació", pel tractament global que fa del tema. El retrat de la Guerra que fa Alba reflecteix una extraordinària capacitat crítica, no exempta d'ironia i d'humor. Una força especial adquireix la reflexió sobre la seva infantesa a Barcelona —en el temps de solidificació del conflicte—, sobre la vivència de la Guerra a la ciutat i, finalment, tot allò que fa referència al desenllaç de la batalla de l'Ebre i l'exili.

DARGALLO I REVENTÓS, Manuel: *De quan collíem herba per als conills. Tiana, 1936-1939*. Columna. Barcelona, 1998. En aquesta obra se'ns expliquen les vivències d'una família burgesa barcelonina refugiada a Tiana; l'autor tenia aleshores entre 10 i 13 anys i la seva màxima obsessió era la recollida d'herba per a la cria d'uns conills insaciables, els quals, a la vegada, acabaran alimentant la família. Enmig d'aquest tràfec permanent, es van succeir els conflictes i els odis familiars o col·lectius, i la ingenuïtat d'una criatura que descobreix la vida.

ESPONA I BAYÉS, Candi: *Entre el roig i el blau. Memòria de la guerra i altres coses: 1934-1942*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Montserrat, 2002. Vivències d'un infant —escrites a posteriori—, però que interessaven per la seva particular visió de la família i de l'adaptació que tots plegats han de fer per a respondre a la duresa del conflicte bèl·lic.

FERNÁNDEZ, Àngel: *Rebelde-loco de amor por la libertad y la justicia*. Ed. Labor, SL, SA, Barcelona, 2000. Obra memorialista en la qual l'autor reconstrueix la seva experiència de guerra seguint de dos eixos estructurals: per una banda, el desvetllament brutal de l'etapa infantil a causa de l'esclat de la Guerra —als nou anys es testimonia de la mort de la seva mare, en el bombardeig de març de 1938 a Barcelona, a partir d'aleshores passa a viure en una colònia de nens refugiats, a la Celler de Ter— i, per l'altra banda, l'aventura d'un jove que des de l'exili s'enrola en els grups de la resistència clandestina a França.

FOLCH I TORRES, Josep M.: *Pàgines viscudes del temps de la guerra. Seguides de Figures i figurines, i impressions del front*, de Jordi Folch i Camarasa. Fundació Caixa Sabadell. Sta. Eulàlia de Ronçana, 2000. Recull d'impressions literaturitzades sobre l'època del conflicte, ocorregudes a la ciutat o a les trinxeres i que foren publicades a *En patufet* durant la Guerra. Les pàgines més dramàtiques, tanmateix, són les que va escriure el seu fill, Jordi Folch, quan es trobava combatent —va caure en el front de l'Ebre—, i en les quals ens relata, breument, el dia a dia amb una certa ingenuïtat.

GERHARD, Carles: *Comissari de la Generalitat a Montserrat (1936-1939)*. Pròleg de Carles Gerhard; introducció de Josep Massot. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1982. El fet que aquestes memòries fossin escrites entre el febrer de 1939 i el juny de 1940, li donen un valor únic com a reflex coetani. Gerhard, nascut a Valls el 1899, pertanyia a la Unió Socialista de Catalunya i era diputat del parlament català. Durant el període bèl·lic va ser comissari a Montserrat i el seu testimoniatge resulta bàsic respecte a punts tan diversos com el salvament del monestir i dels monjos; la restauració de la seva economia; el recer que oferí a polítics, intel·lectuals i refugiats, la celebració de corts espanyoles o l'adaptació de les seves dependències com a hospital militar.

MANENT, Albert: "Pilar Tomàs i Farell, testimoniatge de l'Església clandestina de Barcelona (1936-1939)", *Anuari 1989 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya*. Diputació de Tarragona, 1991, pàgs. 131-143. Anotacions de dietari, més tard ampliades a memòries, d'una jove catòlica sorpresa pels esdeveniments i que anirà apuntant les seves impressions

Per bé que coneixem qualque obra inèdita,² totes les que apleguem en aquest article han estat ja publicades. En total són 13 els llibres ressenyats (4 dietaris i 9 llibres de memòries), redactats per 18 autors o protagonistes dels

sobre la vida religiosa practicada en catacumbes, els registres d'agents d'Estat Català, l'estança a la presó de dones, la imposició de la llengua castellana per part del règim franquista, etc.

MANENT, Marià: *El vel de Maia*. Ed. Destino. Barcelona, 1985. Tot i que es tracta d'un dietari purament literari, les apuntacions històriques i socials no s'exclouen, de manera que la reflexió del poeta ens ajuda a mirar els fets des d'una altra vessant; per altra banda, els vincles familiars del poeta amb l'Aleixar fan que aquesta obra adquireixi un interès especial per al Camp de Tarragona.

MIRACLE, Josep: *A sang i a foc. Impressions de la guerra civil 1936-1939*. Fundació Roger de Belfort. Barcelona, 1990. Llibre de memòries d'un professor de català —col·laborador de Pompeu Fabra—, escrites des de la militància republicana i la decepció que suposaren per a molts les preteses claudicacions tàctiques del president Lluís Companys davant de la CNT-FAI; d'un to crític, aquestes pàgines complementen el prisma de la visió intel·lectual i política sobre el període de guerra.

PAC VIVAS, Manuel: *Batalló de càstig. Memòries d'un vell lluitador d'origen pagès*. Pròleg de M. Vázquez Montalbán. Pagès editors. Lleida, 1999. L'autor d'aquestes pàgines viscudes es declara marxista i leninista internacionalista. En aquestes memòries ens narra la vida miserable a Benavarrí a principis de segle i fins gairebé a l'actualitat, però amb una atenció especial a la Guerra i la repressió franquista que ell pateix a diversos punts de Catalunya i d'Espanya. És un dels textos més crus que des del sector obrer s'han escrit sobre aquest període, no exclusivament pel que s'explica sinó per la passivitat i l'anuència dels poders civils i religiosos que s'ho miren impassibles o que ho justifiquen basant-se en interessos purament econòmics, d'ací que l'efecte moral sigui tan impactant.

PI SUNYER, Carles: *La guerra 1936-1939. Memòries*. Recopilació i revisió a cura de Núria Pi Sunyer. Ed. Pòrtic. Barcelona, 1986. Relat del qui fou ministre de Treball del Govern d'Espanya i alcalde de Barcelona, que comprèn des de l'esclat de la Guerra fins al seu exili. Especialment valuoses, des del punt de vista polític o social, són les opinions que dóna sobre el front i la batalla de l'Ebre, així com l'èxode republicà que finalment va provocar —l'autor aporta documents epistolars sobre la realitat a primera línia del front. Les referències a Tarragona sobre salvament del patrimoni cultural tampoc no són negligibles, sobretot quan Pi Sunyer va tenir responsabilitats en el govern de la Generalitat.

SERRAHIMA, Maurici: *Memòries de la guerra i de l'exili 1936-1940* (v. I, 1936-1937, v. II, 1938-1940). Ed. 62. Barcelona, 1978 i 1981. El gènere d'aquesta obra és la memòria, però amb un intercalat d'anotacions de dietari que l'autor va prendre a partir de 1936, per a ús propi "però també de cara al país". El fil gruixut que embasta aquests records són la política i el desenvolupament de la Guerra fins a arribar a l'exili que patí l'autor, però també infinitat de punts que ens ajuden a veure amb més claredat la vida social i cultural de Catalunya.

TARRÉS, Perc: *El meu dietari de guerra 1938-1939*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Montserrat, 1987. L'interès d'aquest dietari rau, essencialment, en la transcripció de l'estat d'ànim espiritual del seu autor —tinent metge, cristià practicant— en el front republicà, per bé que algunes cròniques —com la que explica la retirada de l'Ebre i el seu pas pel Priorat i el Camp de Tarragona— esdevenen d'un valor històric singular.

² Coneixem, per exemple, el dietari inèdit d'un combatent d'Alforja, el qual, segons ens han explicat, és força petit per poder amagar-lo entre el mitjó i la bota i així dur-lo sempre en campanya i tenir-lo a mà per fer-hi les anotacions; per altra banda, Jordi Bou Simó va escriure "La Guerra civil de 1936. Llibre de memòries de la família Bou de l'Espluga de Francolí", inèdit, segons escriu Mn. Àngel Bergadà Escrivà a *Martirologi de la Conca. La persecució religiosa a la Conca de Barberà durant la revolta 1936-1939*, Parròquia de Santa Maria, Montblanc, 1991, pàg. 39. Per a conèixer opinions, records i memòries dels soldats de la lleva del biberó, cf. també Josep MASSAMUNT I MARQUÈS: *Els biberons. Els seus escrits, vivències, trobades i ofrenes florals (1938-2000)*. Edició de l'autor. Arts Gràfiques Dalmau, SL, Lleida, 2001.

fets i pertanyents a les diòcesis de Tarragona i Tortosa. L'ofici d'aquests escriptors ocasionals es reparteixen proporcionalment entre sacerdots, pagesos i comerciants o industrials. L'època en què s'inscriuen aquests dietaris i memòries va de l'inici a l'acabament del conflicte, per bé que n'hi hagi uns quants que sobrepassen aquest període històric.

El valor de les obres rau, bàsicament, en la visió particular dels fets i en la mentalitat que transcriuen llurs autors, fruit de la pertinença a una classe social, la formació cultural, l'ofici o l'edat.

Malgrat la distinta caracterologia dels autors, trobem diversos punts de coincidència en la seva obra; en altres ocasions, però, l'aportació és veritablement original o plena de contrastos i de paradoxes.

Per estrany que pugui semblar, el fet d'anar a la guerra és motiu d'orgull i de satisfacció per alguns protagonistes, ja que llur pretensió és construir un món socialment més just. Així s'expressen principalment els voluntaris enrolats a l'Exèrcit republicà, segons les pàgines del dietari de Joan Ventura:

Amb el convenciment que la nostra presència als rengles de l'Exèrcit de la República ha d'influir en l'acceleració de la victòria (la de la llibertat, la dels homes dignes, la del respecte a la llei, la dels drets de Catalunya) [...] tots han acceptat sense cap condicionament el dictat de la veu interior que els exigeix anar sense reserves vers l'acompliment del deure. (pàg. 13)

Malgrat això, la guerra és dura i presenta un espectre del dramatisme *in crescendo*, des de la formació militar en els quarters (Tarragona, Parc de Samà, Barcelona...) fins a la batalla en primera línia del front. Són diversos els autors que coincideixen a criticar la mala direcció de l'Exèrcit republicà, per manca d'intendència, de recursos i d'organització. Les imatges de vehicles disfressats de tancs o d'instruments de guerra, les trobem en diversos escenaris: una estratègia ingènua, fruit de la impotència per manca de recursos i de previsions. Moltes queixes que expressa Ventura (pàg. 21) les trobem calcades en altres autors coetanis. Dargallo, per exemple, descobreix el simulacre del vehicle que aparenta un tanc "tot protegit amb planxes de ferro pintades amb lletres grosses" (pàg. 33); Serrahima ja ho havia dit abans, en veure el cartell publicitari que deia "Feu tancs, que és el vehicle de la victòria", però "Qui els havia de fer, els tancs?" (pàg. 215), s'interrogarà. La mala direcció de l'Exèrcit republicà, Tarrés (pàg. 239) també l'havia advertit.

Potser les pàgines més punyents d'aquestes obres són les que es refereixen a la vida al front, per la tragèdia immediata que suposen: batalles,

persecucions, fugides, desercions o exili esdevenen testimoniatges esborradors. L'acarament d'alguns d'aquests relats d'ideologia contrària, ens permet resituar els seus autors en batalles com la del Pirineus o la de l'Ebre, uns enfront dels altres: Ventura i Correig en són una mostra dramàtica.

Paradoxalment, algunes escenes relatades converteixen aquests escenaris bèl·lics en paradisos transitoris, per l'acció de la contemplació o de la conversa amb els companys (Ventura, pàg. 114). També a la rereguarda, els capellans amagats, experimentaran el bàlsam d'aquests parèntesis breus: contemplant una nit serena, la bellesa del camp o la turgència d'una fruita, escoltant la refilada dels ocells que hom vol identificar... En aquest drama, mentrestant, hi ha infants que es desperten en l'adolescència, i ho fan admirant-se de la guerra, com un joc a gran escala que no té víctimes, segons veiem en l'exemple d'Amorós i dels nois del delta de l'Ebre que evoca Royo i Casanova.

Aquests parèntesis al front permeten que els dos exèrcits en lluita parin per un moment de desapar-se i frueixin plegats de la conversa, del menjar o del tabac, de la correspondència, de la diversió o dels cants. És una realitat que ens detallen gairebé tots els memorialistes (Royo, pàg. 48); Tarrés diu que aquests intercanvis es feien amb acord previ, però que eren prohibits pels comandaments.

Una guerra, a banda d'odis, també crea lligams d'afecte i corrents de solidaritat. Ho demostren certes anotacions. Hom pot condensar-les en dos pols: la solidaritat obrera i socialista, i l'odi i la revenja dels sacerdots en contra de la República i dels comunistes. En els exemples d'aquestes diòcesis, les opinions dels sacerdots contra els qui els persegueixen solen ser bastant dures, sense mirar la situació i les causes del conflicte. En canvi, Pere Tarrés escriu que el conflicte s'haguera solucionat aplicant la doctrina social de l'Església (pàg. 142), és a dir, anant a l'arrel dels problemes.

Aquesta duresa la constatem en les opinions sobre un possible pacte (Ventura, pàg. 117) per acabar la Guerra, de la qual el 1938 tots els bàndols n'estaven ja farts (Tarrés, pàg. 71). En canvi, opinions com les de Correig (pàg. 174) o Saragossa (pàg. 163) van per la via de la resistència, ja que no volen la pau si no comporta l'anihilació de l'enemic.

El catalanisme també fa acte de presència en aquestes obres, especialment a través de la llengua. Els qui més es queixaran sobre la repressió de la llengua seran els clergues, ja en zona franquista o després de la victòria militar, quan els obliguin a predicar en castellà. N'hi haurà, això no obstant, que s'hi resistiran parcialment, com veiem a través de l'actitud de mossèn

Saragossa (pàg. 196). La qüestió de la llengua tampoc no s'entendrà en el bàndol republicà, si s'ha de jutjar pel comportament de certs oficials (Ventura, pàg. 55).

El menjar, la preocupació per l'avituallament, és un altre punt de coincidència de tots els autors al·ludits. Les anotacions són minucioses, com les que fa Ferrer quan explica com comptava i col·locava a la trinxera els fruits que trobava al camp o com assaboria una llauna de tonyina de Reus (pàg. 64); o simplement el fet de passar llista dels plats preferits que havien desaparegut, com fa el nen Amorós, o l'espera d'un mossèn fins que arriba al seu amagatall un cistell de viandes...

Bombardeigs, refugis, la crema d'esglésies, camps de concentració, la retirada dels fronts, l'arribada dels vencedors als pobles... tot apareix en aquests dietaris com les seqüències d'una doble i tràgica realitat: la personal i la col·lectiva.

Creiem que aplegant aquestes obres en un article ajudem a divulgar-ne el contingut i a donar pistes per a aquells estudiosos de la Guerra Civil en aquest àmbit geogràfic o nacional. Hem de tenir en compte que molts d'aquests llibres han estat publicats en edicions d'àmbit local, de tiratge reduït i amb poca o gens divulgació. Les referències completes dels autors i pàgines el lector les trobarà a les notes del peu de pàgina.

2. ELS DIETARIS

2. 1. ANTONI CORREIG: L'EXPERIÈNCIA D'UN MILITANT D'ACCIÓ CATÒLICA³

L'autor d'aquest dietari (Reus, 1910), d'ofici botiguer, ens relata l'experiència personal a partir de l'esclat de la Guerra i de la seva fugida des de Reus fins a Barcelona —escapant de la persecució religiosa— i, posteriorment, el seu pas a la zona franquista. Antoni Correig era catòlic practicant i militant, de dretes; per això el seu testimoniatge, que s'intueix sincer i honest, ens ajuda a entendre la ideologia d'un sector social prou important aleshores, encara que no dominant. El dietari incideix, sobretot, en els aspectes d'intimitat i de reflexió religiosa: les seves notes són gairebé una meditació i una guia de perfeccionament espiritual. És en aquests termes que l'autor defineix la seva obra, que ha d'escondir per por a ser identificat, de la mateixa manera

³ CORREIG, Antoni: *Temps de guerra. Apunts autobiogràfics 1936-1939*. Ed. del Centre de Lectura. Reus, 1999.

que s'ha d'amagar de la pràctica dels ritus religiosos que fa en catacumbes barcelonines. Les seves meditacions recorden l'estil dels dietaris de León Degrelle, escrits en un escenari similar.

El dietari solidifica aquesta nebulosa tràgica que l'autor ha de patir, d'allunyament de les persones i dels ambients propicis, però sobretot d'una vida ordenada:

Les persones que estimo estan separades de mi. Aquelles que ara m'envolten són gent sense lligams amb mi, amb el meu esperit. Enmig d'elles visc la meua pròpia solitud, en l'espera angoixosa del desenllaç, sense que això ells no ho arribin ni a sospitar. La sang i la mort són el tema dels diaris i de la ràdio. La vida s'ha convertit en l'espectacle de la mort. Tot allò que dóna qualitat i sentit a la vida està primparat. (pàg. 62)

A pesar d'aquest convenciment religiós, o potser fruit d'ell mateix, quan Correig s'enrola al front franquista acaba escrivint:

Demano a Déu que vingui amb mi, amb nosaltres, al front perquè puguem defensar aquells valors que no poguérem defensar a la nostra terra, que hem hagut d'abandonar. (pàg. 136)

Després, ja en el bàndol que teòricament té com a valors i insígnies la religió i l'ordre, però que de fet són una entelèquia o una excusa, no s'estarà de criticar-ho:

Em feia l'efecte de trobar-me entre aquells 'menja capellans' que m'obligaren a escapar de casa meua. I que l'eslògan "Por Dios y por España" era un anunciament de conveniència. Ben cert que hi ha de tot pertot arreu, sigui la que sigui la zona geogràfica. (pàg. 167)

Correig és un home que demostra capacitat crítica i que, malgrat integrar-se en un bàndol, no veu que aquest sigui el millor ni el més sincer o defensor d'allò que ell fa prevaler per damunt de tot: la religiositat, la fe i l'humanisme.

2.2. LLUÍS CULLERÉ I QUIXAL: EL CALVARI DE LES MUNTANYES DE PRADES⁴

Fill d'una família pobre, del camp, Lluís Culleré i Quixal va néixer a Belianes (Urgell) l'any 1902; estudià al Seminari de Tarragona i fou ordenat

⁴ CULLERÉ I QUIXAL, Lluís: *Persecució i martiri a muntanya des de les meves presons. Dietari de Mn. Lluís Culleré*. Edició a cura de Mn. Àngel Bergadà. Parròquia de Santa Maria de Montblanc. Montblanc, 1996.

sacerdot l'any 1926. Exercí el sacerdoci a les parròquies de Sant Martí de Maldà, Constantí, Alcover, Farena i Mont-ral. Morí al seu poble l'any 1945.

Els fulls de dietari d'aquesta obra foren escrits entre el 18 i el 31 de juliol de 1936, mentre l'autor fugia de la persecució religiosa i s'amagava per les muntanyes de Prades. Es dona la circumstància que amb ell s'escondiren tres sacerdots més, Pau Queralt, de Montblanc; Isidre Torres, rector d'Alcover, i Ramon Comes, rector de la Riba, de manera que la crònica esdevé una petita obra col·lectiva pel que fa a opinions sobre la repressió, per raó dels diàlegs o comentaris que transcriuen. En termes generals s'explica com és la vida parroquial després de l'esclat de la rebel·lió militar i l'actuació del poble respecte als clergues. És en aquest darrer punt que el dietari adquireix més interès històric i sociològic: l'autor explica el rebuig de la gent i, sobretot, la manca de pràctica religiosa de bona part dels fidels. També resulta aclaridora l'opinió reflectida per certs sacerdots, que creuen que la persecució d'algun prevere és per culpa del seu passat conflictiu o polític. Referint-se a mossèn Pau Queralt, per exemple, es diu: "prescindint del seu caire polític, que l'ha portat a lluites i controvèrsies ben enceses". (pàg. 43) Les referències a la República i als comunistes són força nombroses, però gairebé sempre negatives, llevat d'una ocasió en què un milicià adverteix mossèn Cullaré: "Atregui's la sotana... aviat... pel bé que li vull". (pàg. 53)

L'obra traspua un cert caràcter naturalista, evocant contínuament la bondat del poble sa en contraposició a la mala salut moral i espiritual de la gent de ciutat. Però aquest és un argument que es dissol davant la crua realitat que ell mateix relata:

[...] no obstant la bona intenció, no em fio gaire de la decisió dels homes de muntanya. Són molt valents a casa seva tractant-se entre ells [...] però no he cregut mai que es juguessin un paper de fumar per defensar un foraster i sacerdot. (pàg. 31)

Les notes que expliquen la fugida dels clergues a una cova de Farena i llur vida i subsistència, és esborronadora, de la mateixa manera que la tensió que pateix la gent quan, ja a Belianes, escolten el soroll d'un motor d'automòbil:

Un auto! —La meitat dels cors del poble es paren uns instants de terror, d'angoixa!, On parará?, És l'auto del crim! Els homes fugen..., les dones criden..., els nens ploren..! Ni l'amic, ni els metges, ni els negociants tenen auto... Només els assassins, que amb sang freda entren al cafè a la recerca d'una copa! I amb l'intent de prendre noves

per a trobar millor aquells del poble, que han d'ésser assassinats! I el capellà? (pàg. 132)

Malgrat aquest dramatismes, els escrits del dietari no abandonen mai un cert to d'humor fi i d'ingenuïtat.

2.3. ANTON FERRER VIVES: EL “BIBERÓ” ADULT⁵

L'autor d'aquest dietari representa una excepció i una raresa en el panorama de les persones que han tingut interès d'apuntar, dia a dia, fets com els que ell ens relata: la crònica de l'estada al front de guerra. Excepció i raresa per l'escassetat d'obres similars i, sobretot, per l'edat i circumstàncies de l'escriptor ocasional: Anton Ferré tenia 17 anys quan va començar a redactar aquest dietari, ja que pertanyia a la lleva del 42 —l'anomenada quinta del Biberó—, però no el va acabar, sabem que mai més en va tornar a escriure cap.

“Un dia nuvolós, quiet, apareix com si fos diferent als altres. Aquest dia és el 28 d'abril de 1938”. Així comença el relat que transcorre des d'aquesta data fins al 20 de gener de 1939. En aquell moment Ferrer es trobava convalescent al seu poble natal i en aquesta situació veu entrar les tropes franquistes.

En el dietari l'autor es mostra com un jove força intel·ligent i cultivat, que sap anotar dia a dia l'experiència personal i encaixar-la en la malla estructural dels esdeveniments generals. De fet, sabem que al front llegeix el diari, i que frisa quan no arriba, i sabem també que escriu les cartes dels companys analfabets. El seu diari revela un domini de l'escriptura poc habitual en l'època, almenys en el món rural. Des que surt del Vendrell, amb cinquanta reclutes més, Ferrer va desglossant l'experiència del seu pas pel camp d'instrucció al Parc de Samà de Cambrils i els destins posteriors al front de l'Ebre, en campaments prop de Garcia, de Faió o de la Fatarella.

Hi ha algunes constants d'aquest dietari que sorprenen, com és el detallisme i la contenció emocional. Ferrer és força descriptiu, no solament en qüestions que podien afectar-lo de manera pràctica —com pot ser el coneixement del número de fusell, els diners que tenia o que enviava a la seva família—, sinó en la visualització del seu entorn: singularitza els tipus d'avions, els noms de la gent, les marques de tabac o de les llaunes de tonyina que consumeix, etc. Al seu torn, la contenció emocional resulta sorprenent,

⁵ FERRER VIVES, Anton: *Dietari de guerra, 1938-39*. Amics de la història del Vendrell - Institut d'Estudis Penedesencs. Sant Sadurní d'Anoia, 1998.

DIARI DE GUERRA 1938/39

ANTON FERRER VIVES

tes les
riures, aquest
4 que ens
ressim per
co he passa
mati vent
ue n'han pu
harem anat
ara em aca
dia, i esperem
ara acaba
nostre xavi
munt d'ami
o sia a les
encara, pero ho
ue en pots cu
reci amb pe
tambie verdes
el meu care
o capre

Portada del diari d'Anton Ferrer Vives.

impactant —tenint en compte que el jove tenia aleshores entre 17 i 18 anys. Al seu costat poden esclatar bombes, pot caure mort d'un tret al front un company, sentir la pudor dels morts que han quedat insepulcres entre les línies de xoc o li poden robar les provisions del sarró, etc.; i ell ho anotarà tot d'una manera asèptica, sense adjectivar els fets. Aquesta asèpsia arriba al zenit quan, després d'haver estat tocat pel rebot d'una bala, la pren i anota "que encara està calenta". (pàg. 38)

Mostres d'ingenuïtat no en falten en aquest dietari, com quan vol tranquil·litzar els pares dient-los que "mentre hi hagués el riu per entremig estaríem bé" —es refereix a l'Ebre—, perquè l'extensió de l'aigua frenaria l'avanç de l'enemic (pàg. 20), una idea que també expressa Ventura, amb els mateixos termes (pàg. 63). L'escassetat del menjar es fa evident en les referències contínues als àpats o als fruits que lliurament recapta al camp:

A dalt, o sia a les bigues, hi ha molts raïms penjats, verds encara, però ho fem perquè és de l'única manera que en pots collir, i esperem que madurin. En un racó amb palla hi ha dos o tres grapats de figues també verdes, amb l'esperança que madurin. El meu casc d'acer el tinc ple de raïms, i després, en una capseta, hi ha algunes tomaques molt verdes, també amb palla, esperant que es tornin vermelles. (pàgs. 24-25)

Ja he dit que es tracta d'un jove instruït i coneixedor del seu moment històric, i bona mostra d'això són les contínues al·lusions i relats que l'autor fa respecte als bombardeigs de Barcelona —primer amb metralla i després amb barres de pa— o les referències al conflicte de Txecoslovàquia o als problemes del govern de Negrín. Tot molt esquemàtic, però en aquest sentit cal justificar-ho per la necessitat de síntesi en una situació com la seva, i per la carestia de paper i de tinta.

El seu testimoniatge esdevé únic a les comarques meridionals de Catalunya i això, afegit a la capacitat descriptiva i de síntesi de l'autor, converteix aquest dietari en una veritable peça de valor sobre la Guerra Civil espanyola.

2. 4. JOAN VENTURA I SOLÉ: LA CONSCIÈNCIA REPUBLICANA⁶

Aquest dietari fou escrit durant el període que va des de la incorporació de l'autor a l'exèrcit com a soldat republicà voluntari, esdevinguda el 15 de

⁶ VENTURA I SOLÉ, Joan: *El meu diari de guerra (1937-1939)*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona, 1987.

febrer de 1937, fins al maig de 1939, quan Joan Ventura torna al Valls de l'ocupació franquista. El sentit de l'obra és "dotar els fills que en una etapa posterior puguin venir, amb la història del seu pare" (pàg. 10). Això ho escriu un jove de 17 anys que s'enrola voluntari a Batalló de Treball del PSUC, fins a acabar enquadrant-se a les unitats de l'Exèrcit Popular Català.

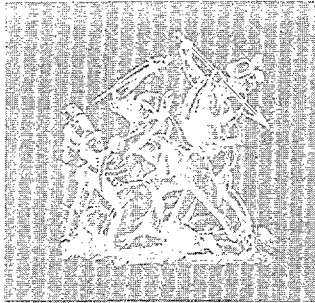
Es tracta d'un relat força complet i detallat sobre aquest període, en el qual s'emfasitzen les experiències particulars, però sense obviar un marc històric i social general. L'autor d'aquestes memòries és una persona culta i, sobretot, compromesa políticament, raó per la qual la seva memòria esdevé més rellevant encara. Joan Ventura apareix com a protagonista als fronts de l'Ebre i del Segre, sempre a primera línia del front.

Els seus primers passos militars s'inicien al quarter Vorotxiloff, que hi havia a Barcelona, concretament al barri de Sarrià, per a passar després a diversos destins d'Aragó. Les anotacions sobre el pànic que significa fer guàrdies al front, el preu de les ocupacions de llocs estratègics, les batalles als Pirineus o bé el descobriment de la mort en directe, són fragments del dietari d'un fort impacte emocional. I també la consciència sobre la llengua pròpia, la qual és marginada per una autoritat militar que no entén d'aquestes qüestions. Tots aquests punts, entre molts d'altres que s'analitzen, són retratats per Joan Ventura d'una manera molt crítica i constant, però també d'una manera descriptiva i sense adjectivacions excessives. De fet, ell lluita per ideals de pàtria i de consciència social i, en adonar-se de bon principi que aquesta actitud seva no encaixa en els plans de molts comandaments o en les línies d'actuació republicana, manifesta la seva disconformitat sense embuts. És el gran valor del dietari: la crítica del bàndol que l'autor ha escollit voluntàriament. D'aquesta manera, en el mateix inici del dietari, en una anotació del 26 de març de 1937, Joan Ventura escriu: "Això sembla una guerra d'afecionats!" (pàg. 21), referint-se als cotxes blindats que han de protegir les persones però que es veuen molt febles i insegurs. Més importants són encara les divergències expressades en allò que fa referència a la disciplina dels batallons (pàg. 22), la deserció dels comandaments (pàgs. 26 i 62) o les al·lusions al negoci de la guerra (pàg. 117). La percepció d'aquesta realitat provoca un cert desengany combatiu (pàgs. 39 i 55), l'insurrecció militar (pàgs. 22, 23 i 25), la traïció (pàg. 62) o bé la insolidaritat (pàg. 78). Cada una d'aquestes situacions extremes són argumentades en el dia a dia, amb exemples i amb dades comptabilitzades

Malgrat el dramatisme dels fets explicats, el dietari manté un nivell literari força destacable, amb moments descriptius del paisatge o de la solidaritat de notable emoció:

JOAN VENTURA I SOLÉ

EL MEU DIARI DE GUERRA
1937 - 1939

INSTITUT D'ESTUDIS TARRACONENSES
RAMON BERENGUER IV
1987

Portada del diari de Joan Ventura i Solé.

Em trobo a un cop de fona de la guerra i talment aquest camí per on ara transitem és un autèntic paradís. Tot és diferent. Els ceps, els arbres, amb els ocres i frisos tardorals, tenen un matís brillant, de vida!” (pàg. 114).

En aquest teixit un dels fils més sòlids és la ironia, aquella fina ironia o escepticisme que fa suportable la realitat feixuga: com quan un s’ha de defensar de l’enemic amb un simple camuflatge d’herbes (pàg. 21); o l’engrescament que produeix veure “néixer el dia tot menjant un plat de cafè amb llet, amb trossos de pa mig sec del dia anterior” (pàg. 35), o conèixer les estratègies diplomàtiques europees i comparar-les amb el paper dels soldats a les trinxeres. (pàg. 74)

3. LES MEMÒRIES

3. 1. ELS RECORDS DE TRES SEMINARISTES TARRAGONINS⁷

Ens referim als records aplegats en l’escaiença del mig segle des de l’esclat de la Guerra, escrits per Salvador Martí, Marcel·lí Martí i Marcel·lí Robert, sacerdots de l’arxidiòcesi de Tarragona. Tot i que es tracta d’unes memòries escrites des de la perspectiva dels cinquanta anys transcorreguts després d’haver-se produït els fets, llur projecció i anàlisi social i religiosa interessa especialment per dues raons bàsiques: perquè volen reflectir, per una banda, la vida en comunitat dels seminaristes —que aleshores eren els autors— i, per l’altra, el comportament eclesiàstic d’una part del clergat que seguirà la victòria franquista i la subsegüent explosió del nacionalcatolicisme. Efectivament, aquestes memòries, ja des del mateix pròleg, estan impregnades d’una bel·ligerància evident, en què esdevenen freqüents les al·lusions al bàndol republicà en termes com “homes patibularis assedegats de sang” (pàg. 8) o referències a la República en què se la tracta d’“atea i anticlerical” (pàg. 11).

Els autors no distingeixen entre polítiques governamentals, incontrolats o ressentiments socials o personals acumulats i, sobretot, no mostren l’equanimitat d’altres autors contemporanis seus, siguin sacerdots, metges, polítics o soldats rasos o simples civils, a l’hora d’apuntar o evocar aquella

⁷ MARTÍ GRANELL, Salvador; Marcel·lí MARTÍ MARTÍ; Marcel·lí ROBERT CENDRA: *A dos passos de la mort. Tres testimonis de la persecució religiosa entre el 1936 i el 1939*. Tarragona, 1988.

realitat, sobretot si tenim en compte que en aquest cas no és un dietari, sinó un llibre de memòries escrit al cap de molts anys dels fets narrats.

L'obra, en tot cas, il·lumina una part d'aquella realitat i ens informa sobre les vacances obligades d'aquest tres seminaristes a la Seu d'Urgell l'any 1936, l'empresonament, l'actuació dels tribunals populars i el seu pas per la presó de Lleida.

3. 2. LLUÍS SARAGOSSA I PALLARÈS: UNA VISIÓ GLOBALITZADORA⁸

Mossèn Lluís Saragossa i Pallarès va néixer a l'Espluga de Francolí (Conca de Barberà) l'any 1896, fill d'una família pagesa senzilla; va ser ordenat sacerdot l'any 1922 pel cardenal Vidal i Barraquer i més tard es doctorà en Teologia; exercí el ministeri en una desena de parròquies de l'arquebisbat de Tarragona —Vallbona de les Monges, Vallmoll, Vila-seca, Montblanc, l'Espluga de Francolí, Ciutadilla, Rocafort de Vallbona i Nalec, Belianes, la Pobla de Mafumet i la Canonja. En la darrera etapa de la seva vida va escriure *Diari íntim: l'Eucaristia, vida de l'ànima*, de caràcter místic, i *Records de la meva vida*, les seves memòries, les quals confereixen un relleu i extensió especials als esdeveniments de la Guerra Civil espanyola i postguerra, així com també un bon nombre de textos apologetics, sermonaris i comentaris teològics. Va morir a Reus l'any 1975.

Les memòries personals de Saragossa són, des de l'òptica històrica, els textos més interessants d'aquesta mostra, ja que ens relaten la visió dels fets bèl·lics, des dels prolegòmens republicans fins al triomf definitiu del franquisme, passant per tot un rosari d'experiències com a fugitiu de la persecució clerical i d'ambientacions generals del conflicte situades, bàsicament, a les comarques de la Conca de Barberà i la Segarra, així com el camí de l'exili que posteriorment emprendreà fins a la frontera francesa.

Records de la meva vida és un relat memorístic que el mossèn va redactar entre el 31 de març de 1969 i el 3 d'octubre de 1970, és a dir, amb la perspectiva de més de trenta anys després de succeir els fets. El seu estil és directe, sense retòrica, amb un llenguatge ple de modismes i dialectalismes que afegeixen frescor i interès al fil argumentat dels esdeveniments. No és estrany que Josep Pla, en una de les seves estades de repòs al monestir de Poblet, després de llegir el manuscrit en recomanés la publicació, sobretot

⁸ SARAGOSSA I PALLARÈS, Lluís: *Records de la meva vida*. Edició a cura de Laia Baraldés. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona, 1993.

per la manca d'obres d'aquesta mena a Catalunya. No va ser publicat, però, fins a l'any 1993.

Mossèn Saragossa procura ser el més equànim possible a l'hora de relatar l'experiència, però no s'està de declarar-se esperançat en la victòria franquista ja des del bon principi de la revolta militar. En una anotació del 12 d'agost de 1970 escriu:

[...] em digué que per ràdio havien sentit, em sembla, el general Goded i que, per tant, hi hauria una dictadura. Això ens deixava bastant tranquils, car no teníem fe en el joc net i democràtic de la República, pensant que, de no deturar-se, tot acabaria malament, i recordant la dictadura de Primo de Rivera que, salvant la qüestió de Catalunya a la qual defraudà, almenys a mi i altres, i també altres coses de menys importància, havia deixat bon record en molts: ens donava almenys un mínim de seguretat i de llibertat. (pàg. 129)

El plural utilitzat per mossèn Lluís Saragossa és una referència a altres companys seus de sacerdoci, els quals, davant la imminent revolta i tement-se la resposta dels grups d'esquerres, s'havien proveït ja de vestits de seglar per poder passar desapercebuts.

En aquestes memòries resulta interessant comprovar com es reflecteixen les distintes actituds del poble davant la persecució clerical, és a dir, com molta gent està disposada a ajudar els sacerdots, amagant-los o facilitant-los la fugida, un comportament semblant al que van tenir amb molts objectes de culte o del patrimoni, o bé disposada a trair-los i delatar-los. En aquella persecució equanimitat de mossèn Saragossa a què he fet referència, trobem el relat de la caça de capellans que fugien a camp obert i de les dones que orientaven els perseguidors des del campanar perquè els soldats no erressin el tret (pàg. 148), però també hi trobem la crítica —per bé que suau, lleugera— als franquistes: “Entre els nacionals també n’hi havia molts de camuflats” (pàg. 190); “allí també hi havia pillatge” (pàg. 191), o bé una lleu denuncia respecte a la diferència de situació entre masovers i propietaris (pàg. 174), expressada gràficament a través de la provisió del rebost d’uns i d’altres. En aquest sentit és especialment interessant, des del punt de vista de justícia, l’anècdota que explica referint-se a la topada tinguda amb una dona a la qual li havien mort un germà. Ja en plena postguerra aquesta dona retreu a mossèn Saragossa que hagués avalat els assassins del seu germà per acaba etzibant-li: “Aquesta gent no haurien de poder veure més el sol i vostè... és l’home més criminal del món” (pàg. 194). Molts cops reconeix l’humanisme dels seus enemics ideològics, el seu valor i la defensa que fan

INSTITUT D'ESTUDIS TARRACONENSES
RAMON BERENGUER IV

RECORDS
DE LA MEVA VIDA

Mn. LLUÍS SARAGOSSA I PALLARÈS

DIPUTACIÓ DE TARRAGONA
1993

Portada de les memòries de Mn. Lluís Saragossa i Pallarès.

dels mateixos capellans, com es el cas d'uns fets succeïts a la presó de la Seu d'Urgell (pàg. 181). Resulta especialment dur quan es defineix sobre una possible avinença entre els bàndols enfrontats en la Guerra:

Jo no desitjava l'avinença perquè temia i molts temíem que amb un pacte ens deixessin tal com estàvem, insegurs i amb la llibertat religiosa trossejada. Preferíem sofrir un poquet més de temps i viure després segurs i religiosament lliures" (pàg. 163)

En una nota del 2 de setembre de 1970 el mossèn escriu una frase que demostra que, subtil, ha captat el problema religiós de fons: "Creia en Déu i odiava els pobres capellans" (pàg. 153). Aquesta és una idea —bé que matisada— que explica algunes interpretacions de la persecució religiosa del segle XIX i XX, i que concorda amb la de molts altres autors.

El dramatisme dels fets explicats es conjuga amb moments d'un cert lirisme, com són els paràgrafs en què s'explica la contemplació de la naturalesa (pàg. 138); també es produeix un cert suspens, per exemple quan algú s'acosta a la barraca on s'amaga a pouar aigua de la cisterna, i percep la forta respiració del visitant (pàg. 139), o bé la fugida final prop de la frontera francesa (pàg. 177). Es tracta d'esbravaments que dissipen o alleugereixen la tensió permanent del perill. Hom troba la inserció d'alguns plans generals històrics respecte a la política duta a terme pel Govern de l'estat i nacional o d'algunes actuacions de la FAI i el SIM de Manresa. També convé subratllar l'actitud de Mn. Saragossa respecte a la llengua del país, que no difereix d'una actitud força generalitzada del clergat catalanista, si més no en l'àmbit rural. Així, a Rocafort, ell utilitza el català per a la predicació des del mateix any 1939, llevat del dia del Pilar, que aleshores ho feia en castellà. En tot cas, és remarcable, tenint en compte l'època i malgrat que la nota hagi estat escrita el 1970, la resposta donada quan se li volia imposar el castellà a totes les predicacions: "¿A l'Església qui mana, Franco o el Papa?" (pàg. 196).

3.3. MAGÍ MONYARCH I ROIG: LA CONTENCIÓ DRETANA⁹

El relat d'aquest sacerdot fill de Ciutadilla fou escrit a finals dels anys seixanta del segle XX, en català i amb una mesurada contenció quant als seus

⁹ MONYARCH I ROIG, Magí: "Memòries de... referents a la Guerra Civil espanyola del 1936 al 1939. Pròleg de Mn. Jaume Torres. 105 pàgs., amb índex. L'original mecanografiat es conserva a l'Arxiu Parroquial de l'Espluga de Francolí. L'any 1987 es va publicar —amb altres relats similars, com el de mossèn Josep Sanabre i Sanromà (Bonastre 1892 - Barcelona, 1976), dins *La persecució religiosa de 1936 a Catalunya. Testimoniatsges*, pàgs. 183-289. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

judicis, força imparcials malgrat algunes al·lusions als bàndols enfrontats. L'obra s'estructura en nou capítols que repassen l'experiència de guerra des que esclata el conflicte —que el sorprèn al balneari de Vallfogona de Riucorb—, fins al final de la contesa i l'arribada de les tropes franquistes.

Mossèn Magí Monyarch (1902-1975) tenia 33 anys quan va esclatar la Guerra i fins aleshores havia estat rector de Montblanquet, Senan i els Omells. Per algunes coincidències que hem trobat en la redacció d'aquest text i el de Mn. Lluís Saragossa —que van més enllà d'allò que pot implicar una mateixa vocació i formació— sembla que ambdós sacerdots havien parlat sobre la necessitat d'escriure uns records sobre la tragèdia de la Guerra.

Pel que fa a les eleccions de 1936, el mossèn es declara dolgut perquè no havien guanyat les dretes, amb les quals el clergat podia sentir-se segur. La seva opinió no difereix de la d'altres sacerdots, per això el seu llenguatge és ple de referències a “rojos” i “nacionals”, als ultratges que cometen els milicians i comitès en contra del patrimoni de l'Església, dels eclesiàstics i dels creients. En un moment determinat no s'està de manifestar la seva pietat per als refugiats dels camps de concentració.

Els punts més innovadors de la seva odissea són les explicacions de la fugida que el porta a amagar-se per golfes o masos i de l'ajut que rep per part d'algunes persones però, sobretot, del suport de la seva germana Dolors. El reconeixement del valor i de la moral d'aquesta dona és especialment significatiu, sense la qual mossèn Monyarch difícilment s'haguera pogut salvar. Alguns episodis, com el que explica que el seu nebot li descobreix l'amagatall en un altell de la golfa i el delata com si fos un aparegut, resulten alhora dramàtics i jocosos.

Un altre dels capítols notables és la incorporació a l'Exèrcit republicà com a sanitari i el seu pas per l'Asil Duran, de Barcelona, així com la destinació final a Moià, l'octubre de 1938.

En aquest relat no hi manquen descripcions d'una fina visió poètica —en contrast amb l'ambient dramàtic—, com quan l'autor transcriu les emocions que li provoca escoltar ocells estranys, percebre la bellesa de la nit en uns camps solitaris o acotjar-se damunt un llit fet de trepadella. Són percepcions molt semblants a les que també havia manifestat mossèn Saragossa.

El desig que s'acabi aviat la Guerra s'expressa amb la idea d'un cansament general i en això mossèn Monyarch també coincideix amb d'altres protagonistes dels fets —religiosos o laics— que diuen que se senten moralment abatuts. A les darreres ratlles de les memòries i amb referència

a l'arribada de l'exèrcit de Franco, el capellà hi al·ludeix qualificant-lo d'"esperat amb deliri i vehement desitjable alliberament per les tropes de Franco". (pàg. 89 de l'original manuscrit)

3. 4. XAVIER AMORÓS: MEMÒRIES D'ADOLESCÈNCIA¹⁰

D'entre el gruix de memòries publicades per l'escriptor i poeta Xavier Amorós (Reus, 1923), ens interessa ara *L'Agulla en un paller*, que és l'obra en què l'autor reconstrueix l'etapa bèl·lica que va viure quan era adolescent, a cavall del poble de Pradell de la Teixeta i la ciutat de Reus.

A banda de tot allò que fa referència al desvetllament dels instints i de la formació de l'individu d'aquestes memòries—tot emmarcat en un perfil ambiental de lluita física i ideològica fins aleshores inèdita per l'autor—, volem destacar el relat dels bombardeigs de Reus, que tenen efectes destructius sobre diversos llocs emblemàtics de la ciutat o creen el pànic i la fugida dels reusencs cap a les masies del camp o pobles veïns:

A Reus li tocava el torn dramàtic dels bombardeigs. El primer bombardeig de Reus va ser a finals de l'estiu, un dia a les cinc del matí. Les bombes van caure precisament al nostre barri, al barri del xalet pròxim a les pistes del Reus Deportiu, situat entre les dues estacions de ferrocarril. L'estrèpit va ser enorme; va semblar que el cel esclatés (pàg. 52)

Però després ve el més dramàtic, el bombardeig que afectà el Centre de Lectura de la ciutat:

Hi va haver vuit morts i moltíssims ferits. Va caure una bomba al Centre de Lectura, ple de gent, on va morir la Regina Figuerola, bibliotecària auxiliar. La desmoralització va ser general. Tothom procurava escapar-se de Reus. (pàg. 54)

3. 5. FRANCESC PARADELL: L'HUMOR EN TEMPS DE GUERRA¹¹

L'autor d'aquestes memòries és un barber de Santa Coloma de Queralt, nascut l'any 1914. Fill d'una família humil, assistí a escola fins als tretze anys, moment en què va haver d'abandonar els estudis per posar-se a treballar —amb tot, la lectura d'aquest llibre revela una sòlida cultura

¹⁰ AMORÓS, Xavier: *El camí dels morts*. Ed. Empúries. Barcelona, 1996 (en aquesta obra s'inclou *L'Agulla en un paller (1931-1939)*, pàgs 7-125, que són les memòries de l'època que tractem).

¹¹ PARADELL MASSONS, Francesc: *No era la meva guerra*. Associació Cultural Baixa Segarra. La Galera, 2. Santa Coloma de Queralt, 1995.

popular. Fou enrolat a l'Exèrcit republicà en la lleva del 35, en el batalló Mixquewyx de la XIII Brigada Internacional. Passà la Guerra Civil en diversos llocs: front de l'Ebre, Albacete, Tivissa, Pirineus..., fins a acabar presoner a la ciutat de Tarragona.

De tots els dietaris i memòries que coneixem d'aquesta geografia, les de Paradell excel·leixen per un humor i una ironia inhabituals, especialment si es té en compte que allò que explica és el desenvolupament d'una guerra. Aquestes memòries foren escrites al final de la seva vida, cap als anys vuitanta del segle XX, però expressen una fidelitat històrica molt precisa. Paradell ens relata la seva experiència des de l'esclat de la revolta militar i l'eco que tingué a Santa Coloma de Queralt, fins que el feren pres a Tarragona i posteriorment l'alliberaren com a afecte al règim polític franquista. El to de les memòries és desimbolt, però no exempt de cruesa. És precisament aquest bon humor, que no perd ni en els pitjors moments, el que converteix en més dramàtics —pel contrast— els esdeveniments explicats.

El cronista relata fets coneguts, com la participació de gent forana en la crema d'esglésies i convents esdevinguda a partir del 19 de juliol del 1936, o bé el canvi de roba talar per la de seglar, que prenen molts eclesiàstics —i que ja coneixem per autors com mossèn Saragossa—, així com l'evolució de la Guerra des d'una experiència de soldat destinat a diversos fronts. A diferència d'altres obres d'aquest gènere, en aquestes pàgines descobrim el vessant humorístic, irònic, d'oci, que igualment és fa necessari en una guerra, especialment per mantenir la moral alta. Per això s'organitzen jocs, espectacles o lectures en què Paradell hi participa interpretant personatges o cantant, divertint, dirigint. Entre les novetats de l'estudi cal destacar diversos acudits o referències satíriques de l'època, com les que esmenten Negrín amb els pantalons abaixats i amb una mà al darrere tocant els atributs sexuals d'un moro que l'apunta trempant a la rereguarda i amb una referència a la Guerra que diu: "Presiento que será larga y dura, pero tenemos que resistir" (pàg. 123). O l'al·lusió al general Miaja: "Negrín no me gusta, ni Miaja" (pàg. 127). També resulta hilarant la descripció d'alguns fets de la intendència quarterària.

Molts dels fets locals que aquí s'expliquen coincideixen, fil per randa, amb les cròniques d'altres autors contemporanis que hem ressenyat, però des d'un altre enfocament de caràcter. Hem de tenir en compte que, de fet, diversos soldats fan els mateixos circuits, des de la formació militar al Parc de Samà fins a la destinació final al front, bé que en distintes promocions o lleves. Gairebé com una tònica general dels dietaris o memorials que comentem, Paradell tampoc no deixa entreveure odi vers l'altre bàndol

militar, contra el qual lluita, i és l'únic que no es priva —malgrat haver estat soldat de la República— de confessar la seva adhesió final al franquisme —per força o per grat. En aquest sentit és molt gràfic quan explica que és arrossegat a una manifestació franquista quan es troba descansat al portal de casa seva, amb visques a Franco i a Espanya (pàg. 187).

3. 6. CALAFELL: LA MEMÒRIA DEL COR¹²

Memorial sobre la Guerra Civil elaborat a través d'informacions orals de persones supervivents, les quals remembren la vida social i política, la formació de comitès, els registres, els incendis, les venjances i assassinats, els racionaments, les fortificacions de costa o la contribució calafellenca a les batalles, entre molts altres temes d'interès. Es tracta d'unes memòries col·lectives, preparades amb metodologia científica i que, per tant, amplien l'espectre ideològic o les visions dels fets que en puguin tenir els protagonistes.

3. 7. IGNASI ROYO I FABRA: LA TRAGÈDIA VORA EL RIU EBRE¹³

Ignasi Royo i Fabra va néixer a la Cava (l'actual Deltebre, al Baix Ebre) l'any 1930; fill d'una família modesta de pagesos, només va poder fer estudis bàsics de la mà de diversos mestres itinerants —a causa dels trasbalsos socials i polítics del moment— i després es dedicà al conreu de l'arròs i a les feines del camp. L'afecció a llegir li proporcionà una cultura eclèctica, bàsica, així com la capacitat per dur a terme diverses empreses culturals al seu poble. És autor de tres llibres: *Tres dies de gener de l'any 1961* (1966), que relata uns fets locals; *Els records i vivències de la Guerra Civil* (1988), que són la crònica de la Guerra i la repressió al seu poble i comarca i, finalment, *El llarg camí... 1939-1998* (1999).

En aquestes memòries l'autor evoca la vida d'un poble del delta de l'Ebre durant els anys de la Guerra Civil, aleshores Royo tenia entre sis i nou anys. Malgrat la seva joventut, l'impacte dels fets va sostreure'l de l'infantesa i el col·locà, de manera brutal, en un estadi de violència i de conflictes impropis de la seva edat. A partir d'aquest desvetllament, l'autor fixa en la memòria de manera precisa i clara els bombardeigs, les necessitats de subsistència, les revenges, traïcions i repressions. L'autor sovint ha d'apuntalar

¹² MONTOLIU, Miquel; SANTACANA, Joan: *Memòria de guerra. Calafell 1936-1939*. Llibres de Matricula. Calafell, 1998.

¹³ ROYO I FABRA, Ignasi: *Records i vivències de la Guerra Civil*. Casa de Cultura de l'Ajuntament de Deltebre. Deltebre, 1998.

o reforçar la pròpia memòria amb el record col·lectiu, com un cor grec que rememora des del fons del teatre.

Gairebé coincident amb l'opinió d'altres memorialistes contemporanis, Ignasi Royo parla de la persecució eclesiàstica o del caciquisme, del domini dels senyors o de les caresties dels pagesos, com uns gèrmens que contaminaven tota l'estructura social d'aquell temps —Tarrès ja ho havia advertit. En aquest sentit, quan s'esmenta la relació amiga entre republicans i franquistes a les trinxeres del front de l'Ebre —s'intercanvien tabac o queviures, o simplement, es faciliten poder-se banyar al riu (pàg. 48)—, l'autor coincideix amb altres memorialistes, com el mateix Baltasar Casanova, que esmentem més endavant. Entre les curiositats d'aquestes memòries es troben les al·lusions detallades als “emboscats” (pàg. 69), és a dir, a les persones que s'amagaven per no anar al front, o bé a la recuperació dels animals requisats per l'Exèrcit republicà (pàg. 88).

Similar a d'altres relats d'aquest gènere, l'autor entremescla els episodis generals de la història que li tocà viure amb el propi descobriment del món, i per això torna a produir-se aquella reacció d'ingenuïtat i de tragèdia, provocada per la descoberta de la pólvora (pàg. 46) o l'estellament, causat pel foc, de les imatges religioses que baixaven riu avall (pàg. 37). Dues anotacions que em semblen subratllables: l'autor assegura que els nens, que aleshores eren, en acabar el conflicte van sentir la necessitat de jugar a la guerra com una síndrome del llarg període viscut, i de fer-ho en un paisatge de runes, d'esfondraments i d'armaments abandonats per aconseguir una realisme més gran (pàg. 95); i en segon lloc, la reproducció facsímil de la carta autògrafa d'un soldat que s'adreça al seu nebot amb aquestes paraules:

Pero te quiero decir una cosa que si quereis esto no teneis que jugar mas ha guerra ni os tiene que gustar porque la guerra no sirbe solamente que para echar cosas a tierra y matar madres y padres y niños como bosotros. (pàgs. 103-105).

La lletra va ser escrita al front de guerra i data del 18 de juliol de l'any 1938. Com a il·lustració d'aquestes memòries personals i en un marc de poble i comarca, l'autor inclou una sèrie de lletres autògrafes i d'imatges contemporànies que ajuden a visualitzar millor l'època. Aquest és el primer treball de gènere que tracta sobre la Guerra Civil a les comarques de l'Ebre.

3. 8. BALTASAR CASANOVA I GINER: LES DUES RIBES DE L'EBRE¹⁴

Baltasar Casanova va néixer a la Cava l'any 1949; és professor d'EGB i ha publicat diversos llibres de gènere literari i d'estudi del folklore del Delta. És col·laborador habitual de diaris, revistes i de programes de ràdio. En aquest llibre Casanova treballa les memòries literàries i, per bastir-les, utilitza la memòria col·lectiva expressada a través de diverses persones d'edat, protagonistes dels fets que explica.

Perquè es tracta d'això, d'unes memòries col·lectives que ens evoquen la realitat de la Guerra Civil vista des de les dues vores del riu Ebre, la del costat de Sant Jaume i la de Deltebre. Algunes de les seqüències que aquí es visionen coincideixen amb el retrat fet per Ignasi Royo —un altre dels memorialistes esmentat per a les Terres de l'Ebre—, en casos com la protecció de capellans, l'incendi dels temples a mans de gent forastera, les hores de treva entre els dos bàndols, etc.

Aquestes memòries col·lectives no són res més que una insistència sobre aspectes generalment prou coneguts; tot amb tot, apareixen algunes novetats d'interès, com el relat de les vivències —molt breus— en els camps de treball del mausoleu del Valle de los Caídos, que van construir els presoners de guerra o represaliats a partir de la victòria franquista. Per l'interès que tenen transcrivim els següents paràgrafs:

Josep de Lisardo va estar presoner al Valle de los Caídos. Els tenien lligats del coll amb un filferro, a un sac d'arena. Cada dia te trobaves la vida. Vaig vore a un vigilant obrir-li el cap a un presoner amb un cop de mànic o una barra de ferro, no ho sé. Res del món se pot comparar. Quan me van alliberar, vaig arribar a casa perquè un amic de Lleida que havia fet al camp de concentració em va portar en braços, si no, no arribo, morc pel camí. Vaig estar dos anys sense treballar. (pàg. 99)

I un altre testimoniatge:

El Moreno va ser alliberat, li van donar llaunes de conserva, tres xuscos —era bon pa aquell— i un salconduit cap a Tortosa. A Segorbe unes dones venien fruita en unes paneretes de pauma. Vaig comprar el meu primer acte com a home lliure. Quina cosa més senzilla... poder comprar una panereta de pauma plena de fruita... per primera vegada en molt de temps me vaig tornar a sentir lliure. (pàg. 100)

¹⁴ CASANOVA I GINER, Baltasar: *Històries del Delta*. Ajuntaments de Deltebre i de Sant Jaume. Tortosa, 1997.

... històries del Delta

Baltasar Casanova i Giner

Portada de les memòries de Baltasar Casanova i Giner.

3. 9. ALFONS MARTORELL: LA VEU CRÍTICA D'UN LLIBERTARI¹⁵

L'abast d'aquestes memòries supera la cronologia de la Guerra Civil espanyola, tanmateix n'és un eix estructural decisiu i per això l'autor li dedica una part considerable de les seves pàgines. El calidoscopi de la interpretació de la Guerra a través de dietaris i memòries, s'enriqueix amb aquesta obra escrita per un autor singular, ja que Alfons Martorell va ser un obrer, membre fundador de les Joventuts Llibertàries de Reus l'any 1933, activista durant els esdeveniments revolucionaris de 1936 i soldat mecànic a diversos fronts de guerra fins a acabar a l'exili. A partir de la pròpia experiència, el memorialista ressegueix la cronologia dels fets —com molts altres autors coetanis—, però allò que desperta més interès —per ser un camp menys acotat— és l'apartat de la repressió contra la burgesia dretana i el clergat, que succeeix a partir de la troballa de certes llistes i fitxes que fan els esquerrans i cenetistes locals, fet que abocà a la persecució i assassinat d'un bon nombre de persones, o a l'assalt a les armeries i el trasllat del material que hi troben cap a les seus dels partits. L'autor no s'està de criticar i de condemnar l'extorsió econòmica d'alguns militants d'esquerres, però a la seva veu hi afegeix també l'opinió d'amplis sectors. Aquest caràcter d'equanimitat, expressat sovint, és un dels valors més sòlids d'aquestes memòries, les quals acaben representant la veu d'un cor semblant al de les tragèdies gregues.

¹⁵MARTORELL, Alfons: *República, revolució i exili. Memòries d'un llibertari reusenc*. Ed. del Centre de Lectura. Reus, 1993.